

PHYLLIS B. GERSTENFELD, *Hate crimes*

Los Angeles, 2011, str. 347.

Vršenje krivičnih dela može biti motivisano razlozima kao što su koristoljublje, osveta, zabava, ljubomora a kod velikog broja dela motiv izvršenja je mržnja. U pravnim sistemima nekih država ovaj motiv uticao je na stvaranje nove zakonske kategorije u krivičnom pravu imenovane kao „zločini mržnje“. U pitanju su krivična dela motivisana, makar i delimično, stvarnom ili pretpostavljenom pripadnošću žrtve određenoj grupi. U obzir dolazi rasna, etnička, religiozna pripadnost ali i seksualna orijentacija, pol, zaostali duševni razvoj i invaliditet. Zločinima mržnje napada se kako život i telesni integritet žrtava ali i njihova imovina. Prvi zakon koji je predvideo ovu kategoriju dela donet je tokom 80-ih godina u SAD a danas gotovo sve američke države u svojim zakonodavstvima na različite načine predviđaju sankcije za vršenje zločina mržnje. Razlog za uvođenje ovakvog zakonskog rešenja činio je veliki broj izvršenih krivičnih dela koja su bila motivisana pripadnošću žrtve određenoj grupi. Slučajevi poput James Byrd-a, Afro-Amerikanca koga je zakačenog za svoj automobil vuklo nekoliko belih Amerikanaca sve do smrti, predstavljaju samo mali segment svih zločina mržnje u ovoj državi pri čemu se pretpostavlja da je veliki broj ovakvih dela obuhvaćen tamnim poljem kriminaliteta.

U zakonodavstvima evropskih država uglavnom nisu predviđene strože

kazne za krivična dela čije je izvršenje motivisano pripadnošću žrtve nekoj od napred navedenih grupa. U našem krivičnom zakonodavstvu taj motiv bi mogao biti uzet u obzir kao otežavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne. Pored toga, postoji i krivično delo *Izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti* a predviđen je i teži oblik ako takvo ponašanje dovede do nereda, nasilja ili drugih teških posledica. Zločini mržnje se takođe mogu dovesti u vezu sa delima kao što su genocid i etničko čišćenje¹.

Autor Phyllis B. Gerstenfeld je vanredni profesor na Stanislaus univerzitetu u Kaliforniji. Bavi se zločinima mržnje, smrtnom kaznom, maloletničkom delinkvencijom kao i odnosom prava i psihologije. Zločini mržnje predstavljaju drugu knjigu koju je na ovu temu objavio autor.

Knjiga *Zločini mržnje* podeljena je u devet celina. Posle uvoda, autor u drugom poglavlju određuje sam pojam zločina mržnje uz iznošenje argumenata za i protiv njihovog pravnog regulisanja. Treća celina posvećena je analizi grupa koje bi trebalo zaštititi putem predviđanja zločina mržnje kao zakonske kategorije. U četvrtoj je ukazano na karakteristike lica koja vrše ova dela. Peta je posvećena istoriji i aktivnostima poznatih ekstremističkih grupa uz navođenje razlika u

1 Navedeno prema: Ignjatović Dj., Kriminologija, Beograd, 2010, str. 104.

odnosu na slične grupe. U sledećoj celini autor se bavi analiziranjem žrtava zločina mržnje posebno obraćajući pažnju na najugroženije grupe. Potom se ukazuje da osim zakonskim putem postoje i drugi modaliteti za suzbijanje zločina mržnje kao što su aktivnosti brojnih organizacija, edukativni programi i medijacija. U osmoj celini autor pokušava da napravi distinkciju između zločina mržnje i drugih oblika kriminalnog ponašanja a dat je i pregled zakonskih rešenja zločina mržnje u još nekoliko država. Na kraju autor ukazuje na potrebu daljeg i detaljnijeg proučavanja određenih pitanja kod zločina mržnje uz davanje preporuka za usavršavanje postojećih metodoloških postupaka i pristupa organa formalne socijalne kontrole.

Zločini mržnje u SAD postaju problem po okončanju Građanskog rata sredinom XIX veka kada naglo raste broj napada na Afro-Amerikance. U tom vremenskom periodu nastaje i grupa Ku Klux Klan. Od tada se čine prvi koraci na legislativnom planu kako bi se pružila zaštita od zločina mržnje dok danas gotovo sve američke države regulišu zakonom ovu vrstu dela. Autor ukazuje da među njima ne postoji ujednačenost pa neke države dozvoljavaju da svako krivično delo, ako je motivisano pripadnošću žrtve određenoj grupi, može prerasti u zločin mržnje, dok u zakonodavstvima drugih država to mogu biti samo neka, najčešće nasilna i imovinska krivična dela. U skoro svim državama zločin mržnje postoji ako se delo vrši zbog stvarne ili pretpostavljene rasne, religiozne i etničke pripadnosti žrtve dok se u nekim zakonodavstvima krug grupa proširuje uzimanjem u obzir i seksualne orijentacije, pola, invaliditeta, zaostalog duševnog razvoja, uzrasta i političke orijentacije. U ovoj celini analiziraju se

svi razlozi koji idu u prilog inkriminisanja zločina mržnje. Jedan od njih je da su psihološke i fizičke povrede žrtava ovih dela veće pri čemu autor navodi da za ovakve konstatacije nema empirijskih potvrda. Dovodi se u pitanje i argument da zločini mržnje utiču i na ostale pripadnike grupe kojoj žrtva pripada kao i argument o povećanju sukoba između grupa učinioca i žrtve. Posebna pažnja posvećena je i pitanju efekta zastrašivanja koji se želi postići donošenjem ovakvih zakona pri čemu autor ukazuje na ograničene domete takvih pokušaja uz neminovno postavljanje pitanja „Da li se zaštitom samo nekih grupa diskriminišu ostale?“

Naslanjajući se na kritike navedenih argumenata, autor u trećoj celini dovodi u pitanje zločine mržnje kao zakonsku kategoriju iz još nekoliko razloga. Prvo, motiv izvršenja dela retko predstavlja obeležje bića krivičnog dela a posebno ako se time formuliše njegov teži oblik. Po tom principu, i drugi motivi mogu predstavljati osnov za predviđanje strožih kazni. Drugo pitanje je procesne prirode i odnosi se na teškoće u utvrđivanju motiva u krivičnom postupku. Sporno je takođe da li zločin mržnje može biti i krivično delo koje je izvršeno prema licu koje ne pripada određenoj grupi već iz razloga što je kontaktu ili u dobrim odnosima sa pripadnicima te grupe. Autor ukazuje da zakonsko regulisanje zločina mržnje može imati negativan efekat stvaranjem negodovanja kod pripadnika većinske grupe u društvu koja može imati osećaj da se, za razliku od manjinskih, ne štiti na ovaj način. Po teoriji kognitivnog neslaganja samo davanje malih nagrada može uticati na promenu ljudskih stavova. Ako su nagrade velike (ili ako se preti visokim kaznama) ne može se uticati na stavove ljudi. Oni

će ostati nepromenjeni a pojedinci nastaviti da se ponašaju u skladu sa njima na način koji neće biti ilegalan. Prema tome, strože kazne za zločine mržnje ne mogu dovesti do iskorenjavanja predrasuda u jednom društvu. Kako je zakona teško uticati na promenu stavova, autor ističe da cilj pravnih normi može biti samo promena ponašanja tako da ona budu usklađena sa zakonskim rešenjima. Ipak, kako autor primećuje, ne može se iz dosadašnjeg iskustva potvrditi da zakoni koji inkriminišu zločine mržnje utiču odvrćujuće na potencijalne učinioce.

U sledećoj celini pažnja je usmerena na analiziranje učinilaca zločina mržnje. Prema podacima istraživanja, prosečan prestupnik je beli mlađi muškarac, koji ne dolazi iz preterano problematične sredine, po pravilu nije ranije osuđivan i ne pripada nekoj organizovanoj grupi. Autor ukazuje da je ipak moguće napraviti razliku između nekoliko kategorija ovih lica. Prvu čine učinioci koji žele da se zabave, najčešće jer im je dosadno. Ovo je najtipičniji razlog (2/3 dela) za vršenja zločina mržnje. Prestupnici ne moraju čak ni biti opterećeni predrasadama prema žrtvi ali prate vođu koji jeste. Drugu kategoriju čine takozvani reaktivni prestupnici. Za razliku od prethodnih, oni ne napuštaju svoje mesto boravka da bi tražili žrtvu već u spoljašnjem svetu određene događaje posmatraju kao podsticaje za izvršenje krivičnih dela, npr. zalazak pripadnika neke od manjinskih grupa u njihov kraj. Treća grupa je najređa ali zaslužuje pažnju. Prestupnici imaju misiju koja se sastoji u potrebi čišćenja sveta od određene grupe ljudi. Oni po pravilu imaju neku drugu vrstu psihičkog poremećaja. U četvrtu grupu ulaze prestupnici koji vrše dela zbog osвете. U osnovi zločina

mržnje nalaze se predrasude. Autor se u ovom delu knjige bavi i pitanjem njihovog nastanka analizirajući ponaosob faktore koji doprinose njihovom nastanku. Određenu ulogu ima porodica a posebno je značajan situacioni faktor. Njime se objašnjava kako je moguće da pojedinac nema predrasude ili jasno opredeljenje protiv određene grupe već delo vrši vođen situacijom i željom da ne odstupa od članova grupe kojoj pripada. Ona je ta koja mu omogućava deindividuaciju, zaklanjajući ga kao pojedinaca i oslobađajući ga individualne odgovornosti. Istovremeno se odvija proces identifikacije sa članovima grupe koji se može izvršiti internalizacijom njenih vrednosti. Ekonomski faktori takođe mogu imati uticaja na nastanak ili jačanje predrasuda. U ekonomskim krizama šire se talasi mržnje jer stranci postaju glavni krivci za gubitak posla i lošu materijalnu situaciju. Ipak, kako naglašava autor, najveći broj izvršioca zločina mržnje nisu siromašni već studenti i srednjoškolci koji potiču iz obezbeđenih porodica a mnogi od njih su ekonomski vrlo uticajni. Zato je prema autoru i sporna ta veza. Što se tiče teorijskog objašnjenja, jedna od donekle primenljivih teorija za objašnjenje zločina mržnje je teorija diferencijalne asocijacije ali i njoj se upućuju izvesni prigovori.

Predmet sledeće celine knjige jeste određenje pojma grupe mržnje. Autor ukazuje na mogućnost izdvajanja zajedničkih elemenata svih grupa koji se sastoje u postojanju predrasuda, određenom nivou organizacije, nazivu grupe, njenoj tradiciji, simbolima i uniformama. Grupe je moguće klasifikovati na desno krilo i beli pokret otpora koji se ispoljava kao militantniji dok se grupe desne struje pre usmeravaju ka postizanju političkih promena. U grupe be-

lih supremacista spadaju Ku Klux Klan, skinhedsi, neo-nacisti itd. Autor posvećuje pažnju svakoj od grupa navodeći podatke o njihovom poreklu, uslovima nastanka, aktivnostima. Takođe se analizira način regrutovanja novih članova i iznose zanimljivi podaci prema kojima su ti metodi gotovo podudarni sa metodama koje u privlačenju novih članova koriste legalne organizacije kao što su crkve i udruženja. Objlašavaju se i razlozi istupanja iz ovakvih grupa. Konačno, analizira se i učešće žena u grupama mržnje. Iako njihovi pripadnici zagovaraju antifeminističke stavove i smatraju da je uloga žena u vršenju zločina mržnje sporedna i supsidijarna, stvarnost je donekle kompleksnija. Žene imaju važnu ulogu ne samo zbog uvećanja članstva grupa već i u njihovom održanju jer istraživanja pokazuju da muškarci usled nedostatka podrške svojih devojaka i žena, napuštaju grupe mržnje.

Autor se u sledećem poglavlju orijentiše na žrtve zločina mržnje. Posle iznošenja podataka na osnovu statističkih evidencija pažnja se usmerava na pripadnike najčešće viktimizovanih grupa. Na prvom mestu su Afro-Amerikanci, potom homoseksualci i zatim Jevreji. Za svaku grupu autor analizira njenu istoriju i uzroke viktimizacije kao i njene današnje pojavne oblike. Pored navedenih najugroženijih grupa, autor se u ovoj celini bavi i viktimizacijom pripadnika drugih, manje ugroženih, grupa. U pitanju su pripadnici različitih etničkih zajednica, ljudi sa invaliditetom i beskućnici.

Imajući u vidu navedene kritike o zakonima koji predviđaju zločine mržnje kao posebnu kategoriju, autor u sledećem poglavlju uzima u obzir i druge moguće modalitete suprotstavljanja ovom tipu kriminalnog ponašanja. Prvo

se ukazuje na načine za prevazilaženje predrasuda koje poznaje psihologija kao što su hipoteza kontakta po kojoj je potrebno dovesti u međusoban odnos pripadnike različitih grupa a posebno da bi tako zajednički prevazišli zadati problem. Postoji i model dekategoriacije kao i rekategoriacije pri čemu autor naglašava da i takvi pristupi imaju manjkavosti i da se ne mogu prihvatiti kao konačna i jedina rešenja. Poglavlje se nastavlja obrazlaganjem istorije, ciljeva i aktivnosti nekoliko privatnih organizacija koje su dale veliki doprinos u suprotstavljanju jačanju predrasuda. Ukazuje se i na mogućnost korišćenja nepunitivnih mera prema izvršiocima zločina mržnje kao što je medijacija ili primena tretmana prema tim licima.

Dosadašnje izlaganje o zločinima mržnje pretežno se odnosilo na situaciju u SAD. Autor se u ovom poglavlju bavi analizom zločina mržnje i u nekim drugim državama. Navodeći da je na evropskom kontinentu tokom 90-ih godina došlo do jačanja nacionalizma i radikalnih pokreta, autor pokušava da pronikne u razloge takvih događaja, njihov uticaj na stanovništvo kao i zakonodavca. Kao primere uzima Nemačku, Veliku Britaniju, Kanadu i Australiju. Za svaku od navedenih država analiziraju se kulturni i društveni faktori koji su verovatno doprineli širenju rasnih i etničkih konflikata a razmatra se i zakonodavno rešavanje zločina mržnje uz uporedno sagledavanje sa američkim zakonodavstvom.

U poslednjem poglavlju autor ukazuje na ključna mesta koja zaslužuju dalje ispitivanje i objašnjenje. Takođe se predlažu načini za poboljšanje metodoloških postupaka, naročito za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima mržnje, kao i poboljšanje pristupa

policijskih, sudskih organa i samog zakonodavca. Skreće se pažnja i na globalni aspekt zločina mržnje uz iznošenje mišljenja o konkretnim merama koje bi trebalo preduzeti.

Zločini mržnje predstavljaju neretku pojavu kako u SAD tako i na Starom kontinentu. Iako se društveni i istorijski uslovi ovih kontinenata razlikuju, činjenica je da su predrasude pojava imanentna svim savremenim društvima. Težina zločina mržnje ogleda se u okolnosti da se žrtva bira na osnovu obeležja koje ona u najvećem broju slučajeva ne može promeniti i pri čemu vršenje takvog krivičnog dela nije isprovocirano ponašanjem žrtve. Iako autor dovodi u pitanje konstataciju po kojoj zločini mržnje šire strah od viktimizacije među pripadnicima žrtvine grupe, sigurno je da se kod njih donekle stvara osećaj ugroženosti. Pitanje je takođe da li se ovakvo ponašanje može sprečiti donošenjem zakona i predviđanjem nešto strožih kazni a

takođe se kao problem otvara i pitanje koje grupe treba zaštititi. Ipak, ova knjiga je značajna zbog više razloga. Autor je obradom ove teme skrenuo pažnju na jedan značajan i opasan oblik kriminaliteta. Ukazano je, pre svega za područje SAD, na fenomenološku dimenziju zločina mržnje, na moguće razloge koji doprinose njihovom nastajanju a takođe i na karakteristike kako učinilaca tako i žrtava ovih dela. Imajući u vidu da kod nas nema mnogo literature koja se bavi zločinima mržnje, pri čemu je nesporno da se i u našoj zemlji vrše krivična dela u čijoj su pozadini predrasude zbog žrtvine pripadnosti nekoj grupi ili zbog neke njene osobine, ova knjiga je značajna za bolje upoznavanje fenomena zločina mržnje, potom lica koja takva dela vrše kao i najraznovrsnijih pristupa kojima se teži redukovanju ovog nedopuštenog ponašanja.

Natalija Lukić